

Rautavuoma, Veera (Jyväskyläi Egyetem)

Ideiglenes kiállítás, ideiglenes emlék? - A történeti muzeológiai kutatás megpróbáltatásairól

Az előadásomban szeretnék kiemelni néhány problémát, amivel eddig találkoztam a kutatásom (doktori disszertáció) során. Az itt található szöveg a kutatási témám rövid leírása, amely háttéranyagként szolgál majd az előadásomhoz. Addig megelégszek azzal, hogy felsorolom az előadásom által érintett kérdéseket. Az előadásomban tehát inkább a kultúrkutatás általános, alapvető és többnyire meta-szintű kérdéseivel foglalkozom.

1. Ideiglenes kiállítás vs. maradandó emlék: minek kutatni az ideiglenest?
2. Mit kezdünk egy színültig ideológiai forrásanyaggal?
(Hogyan kerülünk el az ideológiai esszencializmus csapdáját?)
3. Sablonos forrásanyag, sablonos kutatási eredmények?
4. Múzeumok narratívái: kötéltánc a szövegek és az anyagi kultúra sajátosságai között?

A kutatási témám leírása:

Felszabadulási kiállítások a szocialista Magyarország múzeumaiban

Kutatásomban fényt akarok deríteni Magyarországon a szocializmus alatt folytatott kiállítási tevékenységre, különösen a felszabadulási kiállítások szerepére. Érdeklődésem központjában az áll, hogy milyen kulturális örökséget, kulturális emlékezetet próbáltak meg teremteni. Így a kutatásom mindenekelőtt a hatalom és a kultúra, illetve az identitás viszonyának vizsgálataként fogható fel. Egyrészt a hatalom alkalmazása arra vonatkozik, hogy a múzeum a kollektív emlékezet egységeként és kirakataként manifesztálja a hatalmat azon keresztül, hogy válogatja azt, amit érdemes megőrizni és kiállítani. Másrészt a hatalom feszültségei kapcsolódnak a hivatalos ideológia tudatformálási törekvéseihez és a jelentések kontrollálásához.

Kutatásom a következő kérdésekre keres válaszokat:

- Milyen reprezentációk teremtésére törekedtek a kiállításokon keresztül?
- Milyen “kulturális örökségi elbeszélést” igyekeztek megteremteni a kiállítások segítségével?
- Mik voltak a kiállításokon gyakran használt “kulcstárgyak” és hogyan építették be őket a kiállítás jelrendszerébe/narratívájába?
- Hogyan változtak meg a kiállításokról szóló diszkurzus az idő során (tematikailag, mennyiségileg, hangsúly szempontjából)?

Kutatásom helye a tudományok terén

Megközelítésmódom elsősorban muzeológiai. Arról lesz szó (Vilkuna¹ muzeológia fogalmát felhasználva), hogy az akkori múzeum miként fogta fel és használta fel az időbeli és térbeli környezetét úgy, hogy birtokba vegye a múlt bizonyítékait és kiállítsa őket. Így a kutatás központi eleme a kulturális örökség és jelenségei (reprezentációk), amelyeket a múzeumi intézmény teremt és életben tart. A múzeumteoretikus Stránský² felől megközelítve a kutatás magja egyrészt a

¹ Vilkuna, Janne (ed.) 2000. *Näkökulmia museoihin ja museologiaan*. Ethnos-toimite 10. Saarijärvi: Gummerus.

² Stránský, Zbynek 1996. *Introduction to the Study of Museology*. ISSOM/UNESCO Masaryk University in Brno

történeti muzeológia, másrészt az elméleti muzeológia (theory of selection, theory of presentation) alá tartozik.

A muzeológiai alapprobléma mellett a narratív-diszkurzív megközelítés központi helyet foglal el. Amikor egy tárgy múzeumi tárggyá válik, retorikai objektum is lesz egyben, ellátva értelmezés különböző rétegeivel (pl. Benett [1995]). Így a múlt olvasható azon keresztül, hogy megvizsgáljuk, milyen a tárgyak elrendezése a narratíva részeként, amely elmond egy történetet a múlt és a jelen viszonyáról. Ezek a narratívák több feszültségre épültek, amelyek közül az egyik központi feszültség a nyilvános és a privát történelem köre: az egyik oldalon ott a múzeum a hivatalos értelmezéseivel és tudatformálási törekvéseivel, míg a másik oldalon a kulturális örökség megnyilvánulásainak megadott személyes jelentések.

Mik voltak ezek a kiállítások?

A felszabadulás évfordulója április 4.-én volt, amikor Magyarországon a kapitalizmus és a német megszállás rabsága alól való felszabadulásáról emlékeztek meg (az akkori hivatalos értelmezés szerint). Ennek alkalmából rendeztek kiállításokat múzeumokban, kultúrházakban és üzemekben ötévente az ötvenes évek elejétől egészen a rendszerváltásig. Ezeket a kiállításokat könnyű felismerni a címük alapján: néha egyszerűen felszabadulási kiállításoknak nevezték, de gyakoribbak voltak a “A Népi Demokrácia 20 éve”, vagy a “A Szabad Magyarország 25 éves” jellegű elnevezések. Ahogy az egész rendszerre jellemző volt, a kiállítások központilag irányított műveletek voltak, amelyeket a Központi Bizottság és a Művelődési Főosztály megrendeléséből hoztak létre. Az erős központi irányítás része volt, hogy több szinten is törekedtek a jelentések kontrollálására. Részletes utasításokkal látták el a múzeumokat a kiállítások megvalósítására vonatkozóan, és a kiállítás forgatókönyvét, akárcsak a kész kiállítást is jóvá kellett hagyatni a kiállítás megnyitása előtt. Elsősorban a megyék pártbizottságai döntöttek a kiállításokkal kapcsolatban és hagyták jóvá a forgatókönyvet³, de különösen a 60-as évektől kezdve megnőtt az úgynevezett Legújabbkori Történelmi Bizottságok szerepe a kiállítások ellenőrzésében⁴. Volt olyan is, hogy ún. példakiállításokat rendeztek, amelyekkel a kiállítás rendezőinek meg kellett ismerkedni, és a saját kiállításukat a példa szerint megvalósítani.⁵

Értelmezhetjük úgy is, hogy a felszabadulási kiállításokat a szocializmusba való áttérésként ünnepelték és feladatuk az volt, hogy emlékeztessenek arra, hogy jól döntött a nemzet és továbbra is jó úton halad. Így a kiállítások egyik alapfeladata volt, hogy legitimizálják a közelmúltról, és a jelenről alkotott képet.

Forrásanyag

A kutatási anyagom legfőképp a múzeumi folyóiratokban megjelent kiállításokról szóló cikkekből áll. Tehát nem magukat a kiállításokat vizsgálom, hanem az azokról létrejött beszédet, amelyben természetesen utalnak konkrét megoldásokra, témákra és tartalmakra is. Azt akarom kideríteni, hogy a múltat, a jelent és a jövőt, hogyan ábrázolják ezekben a cikkekben és milyen jelentőségeket tulajdonítanak nekik. A nyomtatott anyag mellett felhasználok a múzeumokban lévő, kiállításokkal kapcsolatos leltári anyagot is – forgatókönyveket, megnyitó-beszédeket, fényképeket – de inkább illusztrációképpen, kiemelve egyes példákat egyes kiállításokról.

³ Gerelyes Ede: A felszabadulási kiállítások tanulságai, In: Legújabbkori Múzeumi Közlemények 1965/2-3. p. 7

⁴ Verő Gábor: Néhány megjegyzés a felszabadulási kiállítások előkészítéséhez. In: Legújabbkori Múzeumi Közlemények 1964. p. 7-12.

⁵ Szamosfalvi Imre: Felszabadulási kiállítások Bács-Kiskun megyében. In: Legújabbkori Múzeumi Közlemények 1965:2-3. p. 33.

Ki kell hangsúlyoznom, hogy mivel a kiállításokat a róluk szóló írások alapján vizsgálom, nem is juthatok hozzá magukhoz a kiállításokhoz. Ez értelemszerűen azt is jelenti, hogy nem vizsgálhatom azokat a múzeumi tárgyakat, a múlt anyagi maradványait, amelyeket a kiállításokon azért állítottak össze, hogy egy meghatározott képet alkossanak a múltból. Nem is az áll a szándékomban, hogy megvizsgáljam az egyes tárgyakat, hanem általánosabb szinten az anyagi kultúra kiállítási felhasználásán gondolkozom – a megvizsgált cikkek által megszabott kereteken belül.